

УДК 72.01:728.5(477)

співпошукувач **Козакова О. М.**

науковий керівник: докт. арх. проф. **Товбич В. В.**

Кафедра інформаційних технологій в архітектурі

Київський національний університет будівництва і архітектури

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНІ ВПЛИВИ ТА ЗАСОБИ РЕГІОНАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРНО-СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ ГОСТЬОВИХ БУДІВЕЛЬ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ XVII–XIX СТ.

*Анотація: здійснено порівняльний аналіз фасадів гостьових будівель
Західної України та сусідніх країн*

Ключові слова: автентичні гостьові будівлі, історичний вплив, традиції.

Комплексно питання співставлення інтернаціональних та регіональних традицій в архітектурно-планувальному вирішенні гостьових будівель Західної України розглядається вперше, хоча в закордонних джерелах описані характерні ознаки гостьових будівель. Зокрема, варто згадати наукові роботи Т. Chrzanowski [1], Z. Gloger [3], A. Gostomski [6], X. Liske [4], T. Jakimowicz [7], які досліджували варіативний ряд гостьових будівель Польщі, Білорусі, Литви; описали історію їх будівництва, специфічні для гостьових будівель цих країн ознаки. Проте питання взаємозв'язку між семантикою гостьових будівель Західної України і суміжних територій й досі залишається недослідженим, не були аргументовані впливи конкретних форм елементів або типів планування на аналогічні форми будівель Західної України. Не було показано подібність архітектури аналогічних об'єктів в Західній Україні, Польщі і Білорусі. Малодослідженим залишається аспект впливу східних типів гостьових будівель на об'єкти Західної України внаслідок етнічних переселень з території Вірменії і турецько-татарської навали протягом кількох століть. Хотілося б відмітити, що внаслідок змішування традицій одразу з кількох напрямків - з Польщі, з Криму, з Туреччини, з Вірменії у поєднанні з місцевими традиціями утворився складний конгломерат - архітектура гостьових будівель, яка органічно поєднала в собі три складові: польсько-литовські традиції, турецько-татарські і вірменські традиції та регіональні традиції, споріднені з народною архітектурою. Системно-структурний аналіз планувань, композиційних вирішень фасадів, складових елементів фасадів дає змогу аргументувати як саме відбувався складний процес нашарування на національну основу іноземних культурних впливів з кількох напрямків

Специфіка західноукраїнських земель полягає в їх прикордонному розташуванні між Західною та Східною цивілізаціями. Ці землі слугували ареною для розгортання масштабних історичних подій, завоювань, змін політичних режимів, змін територіальних границь держав, імен очільників та правителів. Постійні зазіхання з боку сусідніх держав вкупі з багатонаціональним складом місцевого населення призвели до посилення зовнішніх впливів на політичну, економічну, соціальну та культурну сфери життя. Так, землі сучасних Буковини та Закарпаття перебували під впливом сусідньої Румунії (Валахії), Угорщини. Свій архітектурний вплив на архітектуру Австрії, а згодом – Чехії здійснювала Італія. Галичина постійно перебувала в тісних зв'язках із сусідньою Польщею з XIV до XIX ст. Згідно з Люблінською Унією 1569 р. західноукраїнські землі перейшли під управління об'єднаного Королівства Польського та Великого князівства Литовського. Свої корективи вносили періодичні спустошливі та надзвичайно руйнівні набіги XIII–XVI ст. турків і татар. 1672 р. частина Поділля, що перебувала у складі Речі Посполитої, відійшла до Османської імперії. Володарювання турків тривало до кінця XVII ст. та мало надзвичайно руйнівний характер. Наприкінці XVIII ст. землями Волині та Поділля заволоділа Російська імперія.

Подібна строкатість історичних процесів, що мали місце в Західній Україні, не могла не знайти своє відображення і в архітектурних традиціях регіону. За результатами дослідження гостьових будівель найбільш розповсюдженими типами будівель з гостьовими функціями були корчми та заїзди. На основі аналізу форм дахів цих споруд в різних регіонах Західної України можна висловити припущення стосовно напрямів можливих переселень в кінці XVII - на початку XVIII ст. Також, порівнюючи між собою форми дахів корчем та заїздів Польщі та Західної України, можна відмітити прояви регіональної своєрідності, які дають підстави стверджувати, що західноукраїнські гостьові будівлі не були сліпим копіюванням аналогічних будівель сусідніх країн. Відмічено впливи форм польських дахів на форми дахів білоруських корчем. Так, в Білорусі відмічені корчми з розвиненими фронтонами, які поширилися на Поділі, а в Польщі не поширились. В Білорусі вони зустрічались в корчмах (м. Несвіж, с. Молчад), а на Поділлі - в заїздах – (м. Дунаївці, м. Браїлів, м. Городок, м. Меджибіж). Це свідчить про певну спільність формотворчих прийомів і конкретних елементів пластики фасадів в будівлях наближеного функціонального призначення (корчми – заїзди). Одночасна поява на теренах Поділля будівель з подібністю форм конкретних об'єктів земель Польщі і Білорусі дозволяє висунути гіпотезу про те, що на

Поділля наприкінці XVII – на початку XVIII ст. переселялись люди як з Польщі, так і з Білорусі і, відповідно, приносили свої архітектурно-будівельні традиції. Поширення на теренах Білорусії архітектурно-будівельних прийомів польських корчем та заїздів свідчить також про змішування традицій та інтернаціоналізм цього типу будівель. В Чехії та Словаччині поширення набули двоскатна та вальмова форми дахів, при цьому в Чехії зустрічаємо напіввальмову причілкову форму даху; в Білорусі зустрічаються форми дахів з аттиками (м. Несвіж) та напіввальмові форми дахів (с. Нача, с. Ошмяни). Таким чином, на підставі проведеного аналізу форм дахів корчем та заїздів як регіонів Західної України, так і аналогічних гостьових будівель країн-сусідів (Білорусь, Польща, Чехія, Словаччина, Румунія), можна стверджувати, що найбільш поширеними формами дахів є вальмова, двоскатна та напіввальмова. Специфічною особливістю форм польських корчем та заїздів є т.зв. «польський дах», притаманний архітектурі корчем Польщі. Знаковою рисою форм дахів заїздів Західної України, а саме Поділля, є прийом застосування напіввальмової причілкової форми, а також різновидів аттикових завершень дахів.

Домінуючими типами будівель з гостьовими функціями стали відомі на цих територіях з часів Київської Русі корчми, заїзди, поширені з XVII–XVIII ст., двурки – з XVIII ст. На відміну від автентичних корчем, прообразом та прямим аналогом архітектури яких була хата, деякі інші типи будівель з гостьовими функціями були запозичені внаслідок впливів традицій та стильових напрямків архітектури з-за кордону. На тлі забудови села корчму в Польщі можна було відрізнити за такими притаманними цим типам будівель рисами, як високий дах та широке підсіння [1, с. 19]. Існує давнє польське прислів'я «*Корчма без підсіння все одно що чоловік без сумління*». Значення та функція підсіння була не лише суто символічною: так, у випадках, коли корчма була переповнена людом, підсіння слугувало додатковим майданчиком під дахом для розміщення столів та лавок на відкритому просторі, а вагомість даного елемента архітектурно-стилістичної виразності піднесла його на вищий щабель, перетворивши на символічний і водночас функціональний елемент, збагачений пишним декором [1, с.19]. Стосовно форми даху польської корчми можна зазначити, що яким би він не був – вальмовим, напіввальмовим, напівщипцевим, із заломом – він обов'язково мав якийсь акцент чи то у вигляді підкресленої висоти даху, люкарн, димників, чи то пишно оздобленого піддашся [1, с. 29–31].

Ідентичні типологічні схеми з акцентом на піддашсях спостерігаємо в українських сільських хатах [2, с.58]. Широкофронтове підсіння слугувало

характерною ознакою, за якою можна було, щоправда не завжди, вирізнити корчму з-поміж рядової містечкової або сільської забудови [3, с.5–7]. Сільські корчми, найбільш ранні представники описуваного типу гостьових будівель (IX – XV ст.), були переважно одноповерховими на противагу містечковим корчмам, які мали мансардні поверхи та мезоніни [3, с.5–7]. Відрізнити корчму від іншої місцевої будівлі та від заїзду можна було за широким декорованим підсінням головного фасаду [318, с.5–7]. В часи переважної неписьменності населення для того, аби позначити місце існування корчми, поруч з нею ставили так звану «віху» (знак, вивіску) [3, с.5–7]. Існував навіть вислів «*йти під віху*», який означав «*йти до корчми*» [3, с.5–7]. Проте наявність широкого декорованого підсіння не завжди була беззаперечним ідентифікатором корчми, і, виходячи з цього, середньовічна корчма, здебільшого, мало чим відрізнялась від звичайної хати. [3, с. 5–7].

Згідно з наявною іконографічною інформацією заїзди були поширеними в Польщі. Вони переважно розташовувались в структурі міст або містечок і склалися з кількох функціональних частин, що відображалось в їх розпланувальній структурі. Йозеф Кауш (Jozef Kausch), який у 1791 році подорожував Польщею та описав свою ночівлю в заїзді: «В гостинних покоях мандрівник не може навіть і сподіватись на ліжко чи принаймні те, чим можна втамувати голод. Заїзд в селі та в місті відрізняється від звичайного будинку тільки тим, що має велику кімнату (ізбу), піч та стайню для коней мандрівників. Мандрівники користуються в заїздах тим, що з собою привезли. В провінції не можливо знайти ані соломи, щоб поспати, ані хліба, а подекуди тільки пиво. Через це, жоден поляк не подорожує без постілі і без слуги. Заможні поляки висилають наперед віз з кухарем, аби той заздалегідь приїхав та приготував все необхідне, якщо господар не може зупинитись у знайомого. В таких випадках господар навіть наказував влаштувати у великій гостинній кімнаті щось на кшталт польового ліжка для себе» [4, с.316–317]. Кауш разом зі своїм товариством не мали із собою нічого, тому їм довелося спати на вологому сні, яке вони повисмикували із коп свіжоскошеного сіна [4, с.316–317].

XVI ст. – період інтенсивного розповсюдження панських маєтків (фільварків), на території яких зводили корчми та заїзди. Друга половина XVII ст. відзначилась інтенсифікацією будівництва шляхетських резиденцій в містах – двориків [5, с.467]. Зберігся історичний опис польського двурку (dwórek), датований 1588 р., де зазначено, що до складу приміщень житлового будинку двору обов'язково входили «покої гостинні» (pokój gościnny), на випадок, якщо завітає гість [6, с.125]. При цьому варто зазначити, що двурек не передбачав

існування явних стилістичних ознак, які б дозволяли ідентифікувати, що саме цей двурек можна використати для ночівлі: пояснюється це тим, що двурек був приватною формою власності шляхтичів чи інших представників вищих щаблів суспільства, відтак розраховувати на прийом могли лише знайомі, представники одного і того ж або вищого соціального класу гості.

Склад приміщень та будівель сільського двору XVI ст. зводився до наступного: сіни, ізба, ізба велика, комната, комора (рідше в панських домах, частіше в халупах), вбиральні (*miejsce potrzebne*), столова кімната, зала (ізба велика або столова), алькеж (в XVI ст. зустріч. рідко, переважно в дерев'яних домах) [7, с.30]. Кухня здебільшого існувала окремо від основного будинку, так само розташовувалась і лазня [7, с.30]. При «кімнаті мешкальній» (*pokój mieszkalny*) знаходилась вбиральня [7, с.30]. Зрідка в дому шляхетському XVI ст. можна було знайти капличку, вона з'являється вже в XVII ст. [7, с.32]. В двурку в Піотрикові (1533р.) були: ізба велика, дві кімнатки малі, одна ізба і комора, одна ізба нова [7, с.32]. Дерев'яний великий двурек в Модльніцах 1582 р. містив: сіни великі, ізбу велика, кімнатку, кімнатку велику і при ній дві комори, на поверсі: ізбу, алькежик, іздебку із вбиральнею (*miejsce potrzebne, locus secretum*), ганок, сходи [7, с.32]. На поверсі, що знаходився над сіньми, була зала, що була ознакою репрезентаційних двурків [7, с.30]. На території Польщі набув поширення ще один термін, дотичний за своїм архітектурно-розпланувальним змістом до двурку – каштел (*kasztel*) [7, с.133]. Каштел в Шумбарку 1530 р. демонструє традиції південноєвропейської оборонної архітектури середньовіччя та одночасно має риси італійської вілли XV ст. [7, с.133].

Натомість архітектурна стилістика заїздів Західної України одразу давала зрозуміти, що це не просто звичайний будинок, а будинок із громадською функцією. Широкий в'їзд та наявність кількох входів відрізняли заїзд і корчму від звичайного будинку на одну-дві сім'ї. Також заїзди поступово ставали двоповерховими з мезонінами та аттиками, причому одночасно могли мати риси, спільні із середньовічною архітектурою (с. Мінківці), архітектурою доби бароко та Ренесансу (м. Дунаївці, м. Городок, с. Підгірці) народною архітектурою (с. Богородчани, с. Верещиця, с. Жванець, с. Дорогвиже), архітектурою класицизму (м. Меджибіж, м. Летичів, м. Бар, с. Підгайці і м. Бурштин). Це свідчить про те, що в період появи заїздів у XVIII ст., порівняно з корчмами, заїздам приділяється набагато більше уваги, а саме – їх архітектурному вирішенню. Навіть у тих випадках, коли заїзди на перший погляд досить схожі між собою за зовнішнім виглядом, спостерігаються

відмінності в окремих деталях (м. Кременець – три об'єкти, с. Богородчани–с. Верещиця, с. Жванець–м. Шаргород, с. Яришів–м. Хмільник–с. Шатава–м. Бар–с. Летичів–м. Браїлів–с. Черноострів). По-перше, порівняно з корчмами, заїзди, які розташовувались так само вздовж доріг і мали більш оригінальну архітектуру, вже не були подібними до хат. Це пояснюється тим, що корчми будувались та облаштовувались у вже існуючих хатах в першу чергу з метою задоволення нагальних потреб селян та інших прошарків суспільства в проведенні дозвілля, тому не було сенсу приділяти особливу увагу архітектурному вирішенню корчем. Тут можна провести паралелі між західноукраїнськими об'єктами доби середньовіччя і Ренесансу: в середньовічній архітектурі зверталась увага перш за все на оборонну функцію, а не на декор, а в Ренесансі – на її репрезентативність. Отже, поряд із окремими будівлями, близькими до народної житлової архітектури, серед заїздів поширюються більш капітальні будівлі ускладненої композиції з балконами, оригінальними фронтонами, опасаннями та декором. Водночас, так само як і в корчмах, основна роль в архітектурно-стилістичній виразності об'єкту належить різноманітним дахам, аттикам та фронтонам, що споріднює корчми та заїзди з об'єктами народного житла.

Основна роль у визначенні певного типу готельної будівлі належала місцю її розташування більшою мірою, ніж її зовнішньому вигляду. Іншими словами, якщо будівля знаходилась поза межами населеного пункту при дорозі, можна було стверджувати, що ця будівля виконує гостьові функції.

Отже маємо зазначити, що історичні західноукраїнські будівлі з готельною функцією сформувалися під впливом певних історичних процесів, етнографічних особливостей конкретних регіонів, а також зазнали безпосередніх впливів з територій суміжних держав (рис.1).

Література

1. Chrzanowski T. Karczmy i zajazdy polskie. – Warszawa: Arkady, 1958. – 81 s.
2. Самойлович В. П. Народное архитектурное творчество Украины / Виктор Петрович Самойлович. – Киев: Будівельник, 1989. – 342 с. – (2-е издание, переработанное и дополненное).
3. Gloger Z. Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce. T. 2. – Warszawa: Wł. Łazarski, 1909 – 192 s.
4. Хаверы Лиске. Cudzoziemcy w Polsce. - Lwów : Gubrynowicz i Schmidt, 1876. - s. 340.
5. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 3-тє видання перероблене та розширене /Яковенко Н. – К.:Критика, 2006. – 584 с.
6. Gostomski A. Gospodarstwo. wstępem i objaśnieniami zaopatrzył Stefan Ingot, Wrocław : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1951. – 125 s.
7. Jakimowicz T. Dwór murowany w Polsce w wieku XVI : (wieża, kamienica, kasztel) / Teresa Jakimowicz. Warszawa ; Poznań : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979. – 224 s.

Аннотация: Проведен сравнительный анализ фасадов гостевых зданий Западной Украины и соседних стран.

Ключевые слова: аутентичные гостевые здания, историческое влияние, традиции.

Annotation: Were analyzed the facades of historical buildings with hotel function of Western Ukraine and neighboring countries.

Key words: historical hotel's buildings, historical impact, traditions.

Рис.1. Інтернаціональні впливи в архітектурі західноукраїнських корчем.

Продовження Рис.1. Інтернаціональні впливи в архітектурі західноукраїнських корчем.